

Anmeldelser

Ove Christensen

Rummet som fænomen

Rum og fænomenologi. Redigeret af Anders Michelsen og Frederik Stjernfelt. Kbh. 2000 (Forlaget Spring).

Fænomenologien har fået en renessance. De senere årtiers dominerende tegn-teoretiske tilgange har mistet noget af deres fascinationskraft og bliver vel efterhånden opfattet som noget anæmiske i analytiske sammenhænge. Signifianternes frie (ud)flugt synes for mange efterhånden at være et utilfredsstillende udgangspunkt for det, der trænger sig på i øjeblikket, nemlig kroppen og den skinbarlige virkelighed, som ikke har megen tyngde som rene tegn. Realiteten kan måske nok beskrives ud fra dens karakter af at indgå i relationer, som bedst forstås gennem tegnbegrebet, men denne beskrivelse synes at negligere det egentlige, som er den realitet, vi som levende væsener har til fælles. Fænomenologiens fokusering på et interface mellem jeget og den om-spændende verden eller virkelighed tilbyder sig som en mulighed for (igen?) at komme i kontakt med verden uden navt at bygge på en tro på, at verden kan forstås umiddelbart.

Forlaget Spring har lagt navn og sider til et bidrag i den voksende mængde skrifter, som præsenterer fænomenologien i forskellige afskygninger. Bogen

Rum og fænomenologi har, som titlen også indikerer, udgangspunkt i rummet – et område, der ligesom fænomenologien har kraftig bevågenhed i øjeblikket. Bogens artikler falder hovedsageligt i to grupper, nemlig teoripræsenterende og analytiske, selvom dette ikke afspejler sig i bogens redaktion, der virker tilfældig. Af de teoripræsenterende er det især værd at fremhæve Peer F. Bundgårds artikel om epistemologiske rum overfor fænomenologiske rum.

Bundgård viser, at der hos Ernest Cassirer findes en mulighed for at overskride modsætningen mellem på den ene side den epistemologiske tilgang til verden, hvor teoretisk konsistens og sammenhæng går forud for analytisk nærsynet kontakt med en empirisk mangfoldighed, og på den anden side den fænomenologiske fordring om at tage udgangspunkt i verden eller rummet på dets eget niveau, hvor der ikke umiddelbart eksisterer nogen konsistent enhed. Artiklen bliver interessant, fordi Bundgård holder fast ved, at fænomenologien opretholder et objektivitetskrav og dermed deler erkendelsesinteresse med epistemologien.

For at få vist, at modsætningen kan overskrides skriver Bundgård sig sammen med Cassirer ind i en såkaldt kontinuitetstænkning, hvor man forudsætter, at tingens mulige erkendelse er givet på forhånd gennem verdens konstitution. Som Bundgård citerer hos Cassirer: »Uden 'forestillingernes relation til genstanden' kan der ikke være nogen perception.« Videre skriver Bundgård selv: »Erfaringens objektivitet beror på eksistensen af en given stabil og kategoriserbar relation til genstanden.« Dette kunne nok være en videre diskussion værdig. Det får vi imid-

lertid ikke, men alligevel lykkes det artiklen at stille en række erkendelsesmæssige problemstillinger klart.

Antologien bærer titlen *Fænomenologi og rum*, men de fleste af artiklerne er dog snarere om fænomenologi og rum end egentlig fænomenologiske betragtninger om og i rummet. Således også Bundgårds. Men det ligger måske i *sagen selv*. Hvordan skulle man egentlig gå fænomenologisk til værks? Og især når det drejer sig om (teoretiske) tekster. Skal fænomenologer læses anderledes end andre tænkere?

Frederik Tygstrups interessante og gode, men også noget omstændeligt formulerede, artikel 'Rummet, byen og teksten' handler om den kantske rumkonception set i forhold til en moderne storbyerfaring. Artiklen er såvel teori-præsenterende som analytisk. Tygstrup gennemgår nøje og indsigtfuld Kants distinktion mellem rum som anskuelserform, der eksisterer forud for erfaringen, og rummet som fænomen, der kan erfares. For Kant bliver rummet enhedsligt og homogent, hvorved erfaringen og rummet a priori ikke falder fra hinanden. Dette, hævder Tygstrup, står i kontrast til storbyerfaringen, hvor rummet netop fragmenteres og optræder monstrøst. Forskellige udtryk for denne erfaring fremlæses hos Musil, hvor det samtidig overbevisende demonstreres, hvordan man kan fastholde en forestilling om rummets erkendelse samtidig med en understregning af (rum)erfaringens historicitet. For to af karaktererne i *Manden uden egenskaber* indskrives rummet i en konkret og historisk erfaringshorisont. Gennem forbindelsen til levet liv lader rummet sig indoptage og fastholde, og det falder ikke ud i meningstømt og kontingent

ubestemmelighed. Men dets a priori status og enhedslige status har undergået en historisering.

Musil kan derved stå som eksponent for en fænomenologisk rumforståelse, som han fremskriver gennem sine karakterer. Men Tygstrups analyse er for så vidt ikke i sig selv fænomenologisk. På traditionel teorihistorisk vis demonstrerer han, hvordan man kan forstå Kant og gennem tekstnær analyse viser han endvidere, hvordan Musils roman korresponderer med nogle filosofiske forestillinger, der korrigerer Kants metafysiske bestemmelser af rummet.

Tygstrup viser videre, at rummet privilegerer teksten og måske især romanen gennem det forhold, at rummet skal fremstilles (i den dobbelte betydning af ordet) ved den måde de enkelte elementer forbindes med hinanden og dermed med en historisk kontekstualisering på. Denne sidste demonstration står uden for det egentligt fænomenologiske, og det forekommer nok lidt forhastet at hævde, at fremstillingens nødvendighed i sig selv skulle privilegere en bestemt fremstillingsform.

Fænomenologien er ikke en metode, som umiddelbart kan appliceres på et analytisk objekt. Men det er alligevel underligt i en bog om fænomenologi og rum, at man ikke finder overvejelser over analysernes egen status. En række af artiklerne er ret kedelige, men grundige præsentationer af forskellige fænomenologers overvejelser over rum. Her står præsentationerne helt udvendigt i forhold til det præsenterede og kunne for så vidt have været skrevet af den distancerede analytiker/filosof, som det hævdes at fænomenologien gør op med, selvom man selvfølgelig mærker, at de

forskellige forfattere 'holder med' den pågældende retning.

Med henvisning til Merleau-Ponty skriver Tygstrup i sin artikel, at fænomenologien ikke er en »velafgrænset filosofisk disciplin«, den »er snarere en almen og dominerende 'tankestil' i det tyvende århundredes kultur [...] kendetegnet ved en intens og fintmærkende opmærksomhed på, hvordan den menneskelige livspraksis indretter sig *i* – og forholder sig *til* en foranderlig historisk erfaringsverden.« Og dette skriver han også selv udmærket om. Anne-Louise Sommer har skrevet en ganske udmærket og særdeles lidt fænomenologisk artikel om kirkegårdens rum. Hendes tilgang er snarere historisk, men samtidig også meget traditionelt registrerende ud fra allerede faste kategorier som det klassiske og det romantiske rum, som flyder sammen og supplerer hinanden i den moderne kirkegård.

Jacob Wamberg og Lars Marcussen skriver begge en evolutionshistorie frem. Men hvor Wamberg er en cocktail bestående af løse citater i en mosaik, der tilsyneladende skulle være et argument for en art hegeliansk historie, som nu er kommet til sig selv og gledet over i en posthistorisk fase, forsøger Marcussen at give forestillingen om kroppen i forhold til arkitekturen og kunsthistorien lidt (undskyld udtrykket) krop. Marcussens artikel er opmærksomt registrerende, mens Wamberg er postulatorisk og for så vidt mindre interesseret i sin analytiske genstand end i den overordnede historiekonstruktion. Begge artikler er ret spekulative, men Marcussen bidrager dog til den interessante diskussion om, hvordan forskellige rumgestaltninger kan tilforordnes en overordnet

udviklingslogik, som i øvrigt paralleliserer den fylo- og ontogenetiske udvikling, og hvilke konsekvenser en sådan tilforordning har for vor opfattelse af den overordnede historie.

At forestillingen om parallelitet mellem fylo- og ontogenesen kan synes plausibel i et fænomenologisk perspektiv, skyldes kroppens (sansningens og perceptionens) status. Hvis kroppen er *i* verden, og man derved ikke *besidder* sin egen krop som noget andet, så er dermed hævdet et grundlæggende og overhistorisk grundvilkår for mennesket, som vil sikre en grundlæggende overensstemmelse mellem visse elementer i den menneskelige udvikling. At denne forestilling fuldstændig står i modsætning til Tygstrups indledende forestillinger om fænomenologien, og at vi derfor tydeligvis har flere forskellige forestillinger om det særegent fænomenologiske, kunne være udgangspunktet for nogle interessante og oplysende betragtninger. Men projektet for antologien er ikke at tage en grundlagsdiskussion om fænomenologien. Det særegent fænomenologiske fortaber sig derved, hvilket ikke mindst skyldes artiklernes manglende fælles diskussionsrum.

En række af de enkelte artikler er gode og interessante. Dan Zahavis artikel er en ganske god præsentation og diskussion af Heidegger, som kritiserer Heideggers manglende opmærksomhed på kroppen i sine overvejelser over rum. De fleste artikler er imidlertid meget omstændelige i deres formuleringer. Forfatterne har valgt en meget distanceret og distancerende stil; Marcussen er en undtagelse, men især Sommer inviterer dog sin læser ind i teksten. Artiklerne virker kloge og demonstrerer

en utrolig indsigt, men man mærker ikke meget kropslighed — og verden ligger stadig *derude* som flygtige og ubærligt lette tegn.

Kristian Bank Møller

Overvældende Kierkegaard-poetik

Isak Winkel Holm: *Tanken i billedet. Søren Kierkegaards poetik*. Kbh. 1998 (Gyldendal).

De æstetiske problemer i Søren Kierkegaards forfatterskab har allerede fået stor opmærksomhed, men Isak Winkel Holm er vist den første til at formulere en egentlig poetik for det. Han præciserer indledende, at poetik her skal forstås i den moderne betydning som en teori specielt om litteraturen. Undersøgelsen formår herudfra at optegne nære forbindelseslinjer mellem kunst, epistemologi og antropologi i det mærkværdigt sammensatte forfatterskab.

Holm bruger begrebet poetik til at skelne Kierkegaards intuitivt artikulerede forfattererfaringer fra hans formulerede æstetik. Forskellen er angiveligt den betydelige, at han i sin eksplicitte æstetik vedkender sig en rationalistisk forestilling om, at almenbegreber lader sig overføre uforvanskede til konkrete billeder, mens han i sin implicitte poetik giver udtryk for den modsatte erfaring med sin egen forfattervirksomhed.

En af de store udfordringer i en undersøgelse af Kierkegaards skriftlige praksis er, at forklare det inkongruente

forhold, mellem begrebsligt distinkte og billedligt flertydige passager; mellem filosofi og digtning. Forfatterskabet veksler mellem teoretiske redegørelser og prøvende udfoldelser af det teoretiske stof i fortællinger, aforismer og eksempler fra bl.a. hverdagslivet, kunsten eller historien. De to fremstillingsformer står imidlertid ikke i et lige forhold til hinanden.

Billederne gør den filosofiske tanke anskuelig, men hæmmer også dens ligefremme udvikling, fordi deres betydning er flertydig i forhold til de filosofiske begreber. Det konkrete billedes medbetydninger distraherer den centrale abstrakte betydning, som det fremstiller.

Udfoldelsen af den filosofiske tanke i en konkret forestilling sker altså med selve meningen som indsats, fordi forestillingen rummer et irreducibelt betydningsoverskud, som forhindrer en tydlig meningsdannelse. Samtidig er billeder gjort af et andet stof end begreber, og adskiller sig derfor fra disse ved ikke blot at være tegn, men også materielle, i sig selv meningsløse former.

Det problematiske forhold mellem abstraktion og litterær fremstilling har en særlig stilling i Kierkegaards forfatterskab, der netop insisterer på ikke blot at »give en docerende fremstilling af det filosofiske indhold, men snarere at »bringe det frem i eksisterende Individualitet« (p. 14). Denne intention tolkes gerne som udtryk for et majeutisk projekt, men for Holm angår den selve fremstillingens og ikke blot en evt. læsers individualitet. Hermed forskydes meddelelsesproblematikkens spørgsmål om læserens forståelse af den indirekte meddelelse, til et spørgsmål om tankens tilblivelse under arbejdet med at frem-